

A földrajztudomány és módszere

Minden tudomány problémák meglátásából és azok megoldásából áll. Tehát a tudomány nem a megtanúlt és jól-rosszul megtartott ismereti anyag mennyiségében van. Hiszen egy bizonyos idő alatt csaknem minden emberrel kötetekre menő lexikális tudás szajkóztatható be s ha ebben volna a tudomány lényege, akkor az illető mindjárt tudós is volna. Azonban nem így áll a dolog. A tudomány a tudományos munkában rejlik: problémák látásában és megoldásában, az összefüggések megtalálásában, a lényeg igazi felismerésében, új megoldási lehetőségek kiépítésében.

Minden tudományos kérdés az egyénben belülről fakad a mindennapi élet hatása alatt. Amit nem értünk, aminek magyarázatát nem tudjuk adni, az után kérdezünk, kutatunk, vizsgálódunk, hogy kibogozzuk a rejtélyt, az előttünk eddig ismeretlent megfejtjük és kielégítő módon magyarázni tudjuk. A megismerés ösztöne hajtja erre az embert, — tehát ős emberi tulajdonság.

A tudomány nem egyes „különcök“, vagy szórakozottságukról híres professzorok „bogara“, aminek semmi köze a mindennapi élethez, hanem a tudomány az életből fakad. Az élet problémái, szükségletei teszik a tudományos munkát szükségessé, nélkülözhetlenné!

Minden igazi tudományos munkának kapcsolata van az emberiség életével s vissza is hat rá azoknak a feleleteknek útján, melyeket a tudomány a mindennapi élet kérdéseire ad. Annyit azonban el kell ismernünk, vannak olyan tudományágak, amelyek messze esnek a gyakorlati élethez. Látszólag a kettő között semmi kapcsolat nincs, — de csak látszólag, azaz a felületesen szemlélő, a dolgok mélyére nem látó ember előtt!

Minden tudomány bizonyos alapfogalmakon épül fel. Ezért szükséges, hogy világos és tiszta alapfogalmakkal rendelkezünk. A világos, vagy zavaros, helyes, vagy helytelen alapfogalmaink döntik el egész életünket, tudományos értékünket.

Alapfogalmak elnevezésén itt azokat a fogalmakat értjük, amelyen valamely gondolatrendszer felépül. Rendszer pedig csak ott van, ahol van középponti összetartó, magyarázó gondolat. A

rendszer az ismeretek közti összefüggés, minden igazi ismeret központi fogalma, melyben a dolgok közötti összefüggés s ez összefüggésben a dolgok jelentése jut kifejezésre. A rendszer az ember lelki fejlődésével együtt bővül, tökéletesedik. A központi elv, azaz az összetartó, magyarázó gondolat egyre szárnyalóbb, bizonyosabb, természetesebb, magától értetődőbb lesz.

Alkalmazzuk eme rövid fejtegetésünket a földrajztudományra.

Szükségtelen azt hosszasan bizonyíthatnunk, hogy a földrajztudomány éppúgy a mindennapi élet bizonyos együvé tartozó problémáiból vette eredetét, mint bármely más tudományág. Továbbá: a földrajztudománynak is vannak alapfogalmai, melyeken a földrajztudomány, mint rendszer felépül. Ez a rendszer az alapfogalmakkal az ember szellemi fejlődésével együtt változott, módosult, tökéletesedett.

A földrajz hajdan egy vidékről, országról, földről szóló mindennemű ismeret összegyűjtését s az összes jelenségek bizonyos rangszerinti csoportosításban való egymásutáni leírását jelentette. E vezérlő gondolat a mai tudomány világánál elégtelennek, helytelennek, gyerekesnek tűnik fel, mert valamely vidékről gyűjthető összes ismeret leírását sok tudományág elvégezheti (geologia, ethnografia, botanica, zoologia, stb.) földrajz nélkül is. A földrajz így felesleges, azaz „tárgy-nélküli“ tudomány volna.

Szükségszerűen el kellett jönnie annak az időnek, amikor revízió alá kerültek a földrajzi alapfogalmak s eme megváltozott, újjáalkotott alapfogalmakon új és modern földrajztudomány van épülőben.

Hettner Alfréd érdeme, hogy kritikai vizsgálat alá vette a földrajztudomány egész rendszerét és éles szemmel meglátta a hiányokat, ellenmondásokat, a tudomány fényénél ma már nem elégséges, meg nem álló alapfogalmakat. Fölvetette azt az elvileg alapvető jelentőségű kérdést, mi a földrajztudomány tárgya? Hettner megállapítása szerint a földrajztudomány tárgya a földfelszín jelenségeinek kölcsönhatása. Ezzel Hettner a földrajztudomány új útjait és irányát szabta meg s ha vannak is más irányzatok, melyek külön úton haladnak, megállapítható, hogy a legélettel telibb és legtermékenyítőbb gondolat Hettneré.

Hogy vannak Hettnerével ellentétes felfogások is, annak az a magyarázata, hogy minden igazi geográfus a földrajzi lényegét óhajta ugyan megtalálni és kimutatni, de nem mindegyik ugyanabban a dologban látja a lényegét. Abban az egyben feltétlenül

mind egyek, hogy a földrajz lényegét kutatják. (Passage, Banse, Stepmann, stb.)

Térjünk át most feladatunkhoz híven a tudomány és módszer összefüggésének rövid áttekintésére.

Minden tudományos kutatás, vagy probléma-megoldás bizonyos leleményes, célravezető módon történhetik. Az most nem bír jelentőséggel a mi szempontunkból, hogy az eljárás milyen eszközöket, műszereket, stb. vesz igénybe. Ez a módszer gyakorlati oldala. Sokkal nagyobb a módszer elvi jelentősége.

A módszer sokféle eljárás szervesen összefonódó és célszerű egysége, amely tehát mindenkor egy célt szolgál, egy központi magyarázó gondolatot érvényesít az illető tudományág egész területén. A módszer minősége, fejlettsége mindenkor az illető tudomány fejlettségi fokával áll szoros kapcsolatban: a tudomány újabb eredményei lehetővé teszik a módszeres eljárás praktikusabbá, egyszerűbbé, fejlettebbé, átfogóbbá tételét s viszont a tökéletesedő módszer visszahat a tudomány fejlődésére, mert mind pontosabb, biztosabb, helyesebb eredményeket tesz lehetővé. Ime a tudomány és módszer széttephetetlen kapcsolata. E körforgás által fejlődik, gyarapodik a tudomány.

A földrajztudomány módszere Hettner munkásságáig a földrajztudomány akkori fejlettségi fokának megfelelően egyszerű megfigyelő és regisztráló eljárás volt, ahol váltogatva használták a természettudományok és történelem kényelmes, kitaposott útjait.

Hettner, Granő és Kogutovicz profeszorok munkássága előtt az a felfogás volt érvényben, hogy a földrajz kétarcú tudomány a természet- és szellemtudományok határán, melynek kutatási módszere a szellemtudományi műveltségű geográfus szerint szellemtudományi, míg a természettudományos képzettségű kutató, a természettudományok módszerét vallotta célravezetőnek.

A földrajztudomány új alapokon való felépítése természetszerűleg maga után vonta a földrajz módszerének megváltozását is. Új módszer azonban máról-holnapra nem állhat elő; hosszú és fáradságos munka eredménye az.

A földrajz újabb irodalma bizonyítja, hogy milyen nagy szükség van új, a mai felfogást a földrajztudomány minden területén egységesen érvényesítő módszeres eljárás kiépítésére.

Meg kell találnunk a helyes módszert, mert enélkül a földrajztudomány fejlődése nincs biztosítva!

Ez alapprobléma legteljesebb átértője, Hettner elgondolásá-

nak megvalósítója és nagyvonalú tovább fejlesztője Kogutowicz professzor.

Dunántúl és Kisalföld (I. k. 1930 ; II. k. 1936. Szeged) c. munkája két szempontból is nagyjelentőségű.

Nemcsak régen esedékes házagpótló munka ez, amennyiben Magyarországról részletes modern földrajzi munkánk nincs s ez a Dunántúl első modern tájföldrajza. Benne az egyes tájak természeti, települési, népességi, nemzetiségi és felekezeti viszonyait, társadalomrajzát, gazdasági állapotát nagy tudományos felkészültséggel és ragyogó tollal varázsolja eléink. Hanem, ami talán még nagyobb érdeme e műnek a földrajztudomány szempontjából : a modern földrajztudomány szellemének és követelményeinek megfelelő módszer tárul eléink e műben, mely a geografia lényegének legmélyebb átértéséből fakad.

Hettner kijelölte az irányt, melyben a földrajztudománynak haladnia kell ; Kogutowicz, Hettner felfogását tovább építve új módszert adott, amely az eddigi módszerek között a legtökéletesebben juttatja kifejezésre a geofrikumot : a földrajz sajátosságát és lényegét. E módszer hatása alól azok sem tudták kivonni magukat, akik az Ő felfogását nem vallják magukénak.

Kogutowicz módszerét az alábbiakban kísérem meg felvázolni annak alapján, ahogy Tőle esztendőnkön át szerencsém volt hallani ; magam is megpróbáltam alkalmazni (Bóna Imre : Csepel-sziget. Módszeres földrajzi tanulmány. Acta. Sectio : Geogr—Hist. IV. 1. 1938.) s ahogyan az a Dunántúl és a Kisalföld c. munkából kiolvasható.

Kogutowicz módszerének kiindulási pontja és alapja a tájegység, vagyis az a földfelszíndarab, amelyen belül a táj jellegét megszabó tényezők kölcsönhatása azonos. Ahol módosul, ott már más táj következik. Ebben a kiindulópontban Kogutowicz felfogása egyezik a modern geográfiai másik nagy úttörőjének Granő (Helsinki) professzornak felfogásával (L. Granő ; Reine Geographie 1928).

A földrajz feladata és célja Kogutowicz professzor szerint : a földrajzi egységet (tájegységet) módszeresen leírni ! A módszer lényege pedig röviden, pár szóban összefoglalva ez : a táj fejlődését adjuk !

E módszeres eljárás mindenkor 3 lépésből áll ;

a) a tájegység elhatárolása,

b) a táj analízise, melyen a táj valamennyi földrajzi tényezőjének részletes tanulmányozása értendő.

c) Végül a szintézis, azaz a tényezők összhatásának rajza.

E módszeres eljárás a régebbi módszerekkel szemben nagy munkatöbbletet jelent. T. i. a régi módszer szerint mozaikszerűen, egymásutáni sorrendben leírhatjuk mindazt, amit az illető terület egy földrajzi tényezőiről sikerült kiderítenünk vizsgálódásaink alapján.

Az új módszer szerint is el kell végeznünk ezt a munkát, de ez még csak az első lépés: az analízis.

Az igazi és nehezebb munka ezután következik: a mozaikszerűen elrendezett anyagot eggyé kell formálni, a tényezők egymásrahatását, a kölcsönhatások eredményét kell megrajzolni, — hiszen ez éppen a geofikum. A táj eme individuális vonását nevezhetnők a táj lelkének (Banse), jellemzőjének, minden más tájtól megkülönböztetőjének.

A módszeres feldolgozás eredményeképpen a táj fejlődése társul elénk, amelynek mindenkor két egymástól elütő fejezete van:

1. az embernélküli őstáj és
2. az emberföldrajzi rész, a kultúrtáj.

E két részre tagolástól sokan idegenkednek. Pedig a táj mai képe nem egyszerre hirtelen állott elő, hanem hosszú fejlődés eredménye. A táj arca folyton változik. Múltja éppen nem hanyagolható el, mert sok vonást rem értenénk meg a táj mai arculatán, ha nem kutatnók ki a táj múltját, alakulásait, fejlődését. Minden táj bizonyos adottságokkal rendelkezik, amelyek — az ember munkájától eltekintve — őseredeti jellemzői a tájnak. Ezek adják a táj ősi, még érintetlen állapotának, azaz az őstájnak jellegét. Viszont — az ember megtelepedvén egy területen — függvénye, majd egyik alakító tényezője lesz a tájnak s az emberi beavatkozás eredménye a kultúrtáj!

A tájnak ilyen szempontok szerint való tárgyalása és bemutatása mindazoknál természetszerűen ellenzésre talál, akik a régi, mozaikokat összerakosgató módszertől kényelmi, vagy egyéb okok miatt nem tudnak, vagy nem akarnak szabadulni.

Tény az, hogy a földrajz ma már nem egyszerű „leíró“ és „regisztráló“ tudomány s régi fejlődési periódusa visszavonhatatlanul a múlté! Az is bizonyos, hogy az új, tudományos alapokra

fektetett geografiának új és célravezető módszerekre van szüksége.

Reméljük, hogy a fiatal magyar geografsok körében Kogutowicz professzor módszere további lelkes követőkre talál.

Dr. Bóna Imre.